

Kilis Manilerinde Kültürel Eko-Sistem Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on The Cultural Eco System in The Kilis' Mani

Cevdet AVCI*

Öz

Türk halk edebiyatı dairesinde olan mani, Türk dünyasında yaygın olarak görülen manzum edebiyat metinleri içerisinde yer almaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda mani çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Maninin kendine özgü uyak düzeni ve ezgili söyleyiş biçimi olan, dörtlülüklerden oluşan müstakil bir nazım türü ve şekli olduğu kabul görmektedir. Mani, farklı halk edebiyatı türleri içerisinde anlamı güçlendirmek için de kullanılmaktadır. Geleneksel anlamda sözlü ortam yaratıcılığına dayanan mani, toplumsal bellek alanlarından birisidir. Bu bağlamda mani, ait olduğu toplumla ilgili çevresel ve kültürel göstergeler taşır. Bu makalede Kilis yöresine ait manilere yansıyan sosyo-kültürel çevre hakkında inceleme ve değerlendirme yapılmıştır. Makalede sözlü kültür ortamının belleğe dayalı kayıt ve aktarım biçimlerinden birisi olarak ele alınan Kilis manileri önemli veriler içermektedir. Makalenin konusunu metin merkezli bakış açısıyla bu verilerin incelenmesi teşkil etmektedir. Makalede Kilis manileri üzerinden yöreye dair çevresel ve kültürel okuma yapmak amaçlanmıştır. Konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, Kilis merkezde sözlü kültür ortamından görüşme yöntemiyle mani derlenmiştir. Ayrıca yazılı ve elektronik kültür ortamında konuyla ilgili tarama yapılarak mani örnekleri toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Makalede Kilis manilerinin konuları aşk/sevda, düğün, gelin-kaynana atışması, şehir, bayram, iş, askerlik, öğüt, yemek, felek, dua-beddua, övgü ve yergi olarak tespit edilmiştir. Manilerde Kilis halk kültürüne dair geleneksel unsurların yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Kilis'in çevresel ve kültürel özellikleri manilere yer adları, evlilik gelenekleri, niyet ve temenni, yöredeki tarımsal faaliyetler, mutfak kültürü, çeşitli araç-gereç, ağız ve söz varlığı bakımından yansımıştır. Sonuç olarak Kilis manilerinin, geleneksel kültürü yansıtarak bu kültürün gelecek kuşaklara aktarımını sağlayan önemli toplumsal bellek alanları olduğu tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kilis, Mani, Gelenek, Gösterge, Kültürel bellek.

Abstract

The mani, which is in the Turkish folk literature circle, is among the verse literary texts widely seen in the Turkish world. Mani has been handled from various aspects in the studies on the subject. It is accepted that mani is a distinctive type and form of verse, which has its own rhyme and melodic style. Mani is also used to reinforce meaning in different types of folk literature. Traditionally, mani, which is based on oral creativity, is one of the areas of social memory. In this context, mani carries environmental and cultural indicators related to the society to which it belongs. In this article, the socio-cultural environment reflected in the mani of Kilis region has been examined and evaluated. In the article, Kilis mani, which are considered as one of the memory-based recording and transmission forms of the oral cultural environment, contain important data. The subject of the article is the analysis of these data with a text-centered perspective. In the article, it is aimed to make environmental and cultural reading about the region through the Kilis mani. The literature on the subject was searched, and the mani was collected from the verbal culture environment in Kilis center by interview method. In addition, samples of mani were collected by scanning the subject in written and electronic culture media. The obtained data were analyzed by content analysis technique. In the article, the subjects of Kilis mani were determined as love, wedding, bride-mother-in-law contest, city, festival, job, military service, advice, food, fate, prayer-curse, praise and satire. It has been observed that traditional elements of Kilis folk culture were used extensively in the mani. The environmental and cultural characteristics of Kilis are reflected in the poems in terms of place names, marriage traditions, intent and wishes, agricultural activities in the region, cuisine culture, various tools, dialects and vocabulary. As a result, it has been determined and evaluated that Kilis mani are important social memory areas that reflect the traditional culture and enable the transfer of this culture to future generations.

Keywords: Kilis, Mani, Tradition, Sign, Cultural memory.

Giriş

Müstakil bir bilim dalı olarak halk biliminin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan bu yana ele aldığı konular ile araştırma yöntem ve teknikleri güncellenmiştir. Bu süreç ekonomik ve sosyo-kültürel değişimlere paralel olarak gelişmiştir. Batı'da Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan kent ve kent çevresi merkezli göç hareketleri ve buna bağlı olarak oluşan sosyal yapılar, halk

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ileti.27@hotmail.com

kavramının yeniden yorumlanmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda yapılan tartışmalarda, halkın gelenek olarak nitelenen bir ortak payda etrafındaki insan grubu şeklinde tanımlanması sonucuna varılmıştır. Halkın coğrafya, okur-yazarlık ya da sınıfsal ölçütlerle tanımlanması, halk bilgisinin de bu sınıflara ait çeşitli gelenekler olduğu yönündeki yaklaşım değişmiştir. Halk bilimi çalışmalarında değişen bir diğer önemli konu da halk bilgisi ürünlerinin derlendiği “alan/saha” meselesi olmuştur. Halk bilgisi ürünlerinin köy ve köy çevresine gidilerek toplanması gerektiği anlayışı, kent ortamındaki yeni kültürel alanlarla birlikte güncellenmiştir. Kent, halk bilgisi ürünlerinin taşındığı ve yeniden üretildiği bir alan olmakla birlikte yeni halk bilgisi ürünlerinin de yaratıldığı bir alan olmuştur. Halk biliminin temel kavramlarının ve araştırma inceleme yöntemlerinin güncellenmesi sürecinde diğer bir etken de sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarıdır. Yazılı ve elektronik kültür ortamlarının geleneksel bilgi aktarım sistemlerini değiştirmesi, halk bilgisi ürünlerinin yeni üretim, icra ve paylaşım alanlarını ortaya çıkarmıştır (Dundes, 1998, s. 139-157; Çobanoğlu, 2005, s. 21-23; Ersoy, 2012, s. 5-13). Bu çerçevede halk bilimi çalışmalarının, “ürün, üretici, üretim ve üretim yeri” (Oğuz, 2007, s. 30) odaklı işleyiş süreci; sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarıyla birlikte gelişmiştir.

Diğer taraftan disiplinlerarası bakış açısının benimsendiği halk bilimi çalışmalarında halk bilgisi ürünlerinin incelenmesinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Çalışmada ele alınan Kilis manileri bu bakış açısıyla incelenmiştir. Sözlü kültür ortamının kendine özgü düşünce ve kayıt sistemleri vardır (Ong, 2013, s. 103). Jan Assmann’ın (2015, s. 29) “belleğe dayalı” kayıt biçimi olarak ifade ettiği yapı içerisinde manzum metinleri de ele almak gerekir. Buradan hareketle çalışmanın konusunu Kilis manilerinin yansıttığı sosyo-kültürel çevre oluşturmuştur. Çalışmada mani metinlerinden hareketle bir çevresel ve kültürel okuma yapmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, sözlü kültür ortamından halk bilgisi derleme yöntemlerinden görüşme tekniğiyle Kilis merkezden mani örnekleri derlenmiştir. Ayrıca yazılı ve elektronik kültür ortamından da veri toplanmıştır. Konularına göre tasnif edilen Kilis manileri içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Mani metinlerinin birer “folklorik imgelem” (Aktulum, 2014, s. 277-290) alanı aldığı tezinden hareketle Kilis manileri ele alınmıştır. Manilerde geçen yöresel kelimeler Ahmet Elmalı’nın (2012) çalışmasından ve Türkçe Sözlük’ten (TDK, 2011) yararlanılarak sayfa altı dipnot şeklinde verilmiştir.

Çalışmada öncelikle mani konusu ele alınarak maninin muhtevasıyla ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamından derlenen yüz kırk Kilis manisi konularına göre tasnif edilerek incelenmiştir.

Mani Kavramı, Tanımı ve İçeriği

Halk edebiyatı dairesi içerisindeki halk şiiri, anonim ve ferdi ürünleri kapsamaktadır. Hikmet Dizdaroğlu (1969, s.7) halk şiiri terimini açıklarken bilinen ozanların/âşıkların veya adları bilinmeyen halk sanatçılarının milli ölçü birimi olan hece ölçüsüyle ve özel biçimlerde ortaya koydukları manzum ürünlerin bu çerçevede ele alınması gerektiğini belirtir. Sözlü kültür ortamı yaratıcılığının en önemli örnekleri arasında yer alan mani, bu manzum ürünler içerisinde yer almaktadır. Türk sözlü kültür geleneği içerisinde az sözle çok şey anlatma esasına dayanan mani, belleğe dayalı bir edebî, estetik kayıt ve aktarım biçimidir.

Halk şiirinin en yaygın ürünlerinden olan mani, hece ölçüsüyle oluştur ve çoğunlukla 7 heceli olup “aaba” kafiye düzeniyle dört mısradan meydana getirilir. Maninin 1, 2 ve 4. mısraları kendi arasında; 3. mısra serbest kafiyeyle olur. Dil ve gelenek bakımından Türk dünyasının her yerinde görülebilen mani; bazen 8, 9, 10, 11 ve 14 hece sayısı ve “aaab, abab, abcd” kafiye düzeniyle de oluşturulur. Maninin kendine özgü bir ezgi biçimi vardır. 7 heceli manide genellikle 4+3 şeklinde durak olur. Durak, bazı örneklerde de 3+2+2 ya da bozuk durak olarak gösterilen 2+3+2 ve 3+4 şeklinde görülür. 4 mısradan az veya çok mısra sayısı ile oluşturulan maniler de vardır. Tam mani ya da düz mani denilen dört dizeli ve yedi heceli

manilerin dışında kesik mani, artık mani ve deyiş manileri de bulunur (Gözaydın, 1989, s. 8, 9; Elçin 1990, s. 7; Boratav, 1995, s. 170; Kaya, 1999, s. 27; Dilçin, 2005, s. 279). Pertev Naili Boratav (1995, s. 172) maniyi diğer halk şiiri ürünlerinden ayıran en önemli özelliğın, genellikle “aaba” şeklinde olan uyak düzeni olduğunu belirtir. Dört dizelik her mani bağımsız bir bütündür. Abdulkadir Emeksiz’e (2003, s. 328) göre mani; “Türkçenin konuşulduğu her coğrafyada farklı adlarla da olsa yaygınlaşmış, kimi zaman söyleyicisinin bilindiğı, çoğu kere anonim olarak değerlendirilebilecek, belli bir makam ya da ezgi ile genellikle sözlü olarak doğup bireysel olarak icra edilen Türk edebiyatına özgü nazım şekli ve türünün adıdır.”

Fuat Köprülü (1960: 273) halk edebiyatının en eski türü olarak belirttiğı maninin Kutadgu Bilig’den bu yana bütün edebiyat sahasındaki etkisinden söz eder. Ona göre mani, “ma’ni” kelimesinin bozulmasıyla ortaya çıkmıştır. Türk dünyasında çeşitli adlarla yaygın olarak varlığını koruyan mani, Kazak-Kırgızlarda “aytipa” veya “kayım ulenek”, Step-Kırım Tatarlarında “cinik” veya “cinig”, Özbeklerde “aşula” veya “koşuk” olarak geçmektedir. Mani sözünün Arapça “ma’na”dan geldiğini aktaran Boratav (1995, s.171), maninin Türk kültür coğrafyasındaki adlandırılmasıyla ilgili şu bilgileri verir:

Mani; Anadolu’da, İstanbul’da, Rumeli’nde, Besarabya Gagavuzlarında, Kırım Tatarlarında, Azerbaycan’da kullanılır. Kırım Tatarlarında mane, Denizli’de mâna, Azerbaycan’da mahni olarak görülür. Azerbaycan ile Azeri dilinin etki alanı olan Doğu-Anadolu bölgelerinde mâni kelimesinin yanında bayatı sözü de kullanılır. Urfa’da kadınların söyledikleri mânilere me’âni, erkeklerin söylediklerine hoyrat derler. Diyarbakır’da hoyrat sözü, çoğu zaman, uyağı meydana getiren sözlerin çift anlamı üzerinde oynayan “cinaslı mâni” özelliğindeki dörtlükler için kullanılır.

Yapılan çalışmalar içerisinde mani kelimesinin kökeniyle ilgili araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu manzume biçiminin eski devirlerden beri Türk edebiyatı içerisinde var olduğu kabul edilmekle birlikte mani adının kaynağı tartışmalıdır. Kelimenin yukarıda ifade edildiğı gibi Arapça kökene dayandırılmakla birlikte, Türkçe “-man” ekinden, Türkmani şeklinde de türemiş olabileceğı ifade edilir (Dizdaroğlu, 1969, s. 53-55; Elçin, 1990, s. 7; Kaya, 1999, s. 7-10). Köprülü (1960, s. 273) bu manzume biçiminin mani kelimesi ortaya çıkmadan evvel “tuyuğ” kelimesiyle adlandırılmış olabileceğini söyler. Ona göre, tuyuğ kelimesi daha sonra büsbütün başka bir nazım şekli için kullanılmış ve kelimenin mani karşılığı unutulmuştur. Kelimenin kökeniyle ilgili yapılan tartışmalarda Özkul Çobanoğlu (2007, 69-76) farkı bir yöne dikkat çekerek konuya sosyo-kültürel bağlamda “mani tipi iletişim” olgusu üzerinden bakılması gerektiğini belirtir. Ona göre mani, geleneksel toplum yapısı içerisinde başta kadın erkek ilişkileri olmak üzere çeşitli alanlarda dolaylı bir anlatım ve iletişim vasıtasıdır. Ona göre; “mani adı da, ara da bir ‘mania’ veya ‘men etmeyi’ hafifleten hatta sosyal ve kültürel olarak kabul edilmiş ölçüler içinde ortadan kaldıran ‘engel’ olduğu inancıyla veya mantığıyla ‘mani’ olarak adlandırılmış olmalıdır. Hiç şüphesiz bu adlandırmayı tevriyeli bir biçim olarak düşünmek suretiyle aynı zamanda karşılıklı iletilen ‘mana’ anlamını da içermektedir.”

Mani üzerindeki bir diğer tartışma konusu da genel olarak halk şiiri çerçevesinde yapılan tür-şekil meselesidir. Ali Yakıcı’ya (2015, s. 33) göre, “Türk halk edebiyatı ve özellikle halk şiirinin günümüzde hâlâ çözüme kavuşturulamamış problemlerinin başında tür, şekil, terminoloji vb. konular gelmektedir.” Maninin bir nazım türü mü yoksa nazım şekli mi olduğu tartışmaları içerisinde Yakıcı, “eldeki bilgi, belge ve örneklere göre maninin, Türk halk şiirinin iki önemli nazım şeklinden birisi” olduğunu belirtir. Mani ve koşma olan bu iki nazım şeklinden hareketle türkü, destan, ilahi, nefes, deme, güzelleme, koçaklama, taşlama, semai, varsağı vb. onlarca tür üretilmiştir. Buna paralel olarak M. Öcal Oğuz, (2001, s. 15), maniyi tür olarak gören Hikmet Dizdaroğlu’nun maninin dış yapı unsurlarına dikkat çekmesini de hatırlatarak “nazım şekli” demenin doğru olacağını belirtir. Ona göre mani, kafiye örgüsü ve hacmi itibarıyla diğer şiirlerden ayrılmakta olup bu hacimde ve bu kafiye örgüsünde başka bir halk şiiri yoktur. Nevzat Gözaydın’a (1989, s. 69) göre ise “Türk halk edebiyatında hem bir nazım

biçimi ve türü olan mani, âşıklar başta olmak üzere yaratıcıları bilinen bir kısmının ötesinde geniş halk kitlelerince üretilip tüketilerek “anonim” yaratılma ve yayılma özelliklerini en fazla taşıyan şiir türlerinden birisidir.”

Mani, yapı ve içerik olarak çeşitli şekillerde tasnif edilmektedir. Özellikle içerik bakımından maninin tasnifi zordur; çünkü konu bakımından maniyi sınırlandırmak imkânsızdır (Emeksiz, 2003, s. 328). Bu durum maninin her sosyo-kültür bağlamı konu alacak şekilde kullanılmasına ilgilidir. Mani, geleneksel kültür yapısından popüler kültüre uzanan geniş bir içeriğe sahiptir. Bu çerçevede Doğan Kaya (1999, s. 30-31) maniyi, “yapılarına göre, hazırlanış ve uygulanışlarına göre ve konularına göre” sınıflandırmaktadır. Maninin geleneksel temleri arasında “sevgi/sevda” ön plana çıkar (Başgöz, 1999, s. 230).

Yukarıda ifade edildiği gibi, maninin başlıca konusu aşk olmakla birlikte, bunun dışında pek çok konuda mani söylenebilir. Halk arasında mani söylemek için mani yakmak, mani düzmek, mani atmak gibi deyimler kullanılır. Maniler kendilerine özgü bir ezgiyle okunur. Türk halkı arasında mani söylemek bir gelenek haline gelmiştir (Dilçin, 2005, s. 280). Mani, Türk kültüründe hayata bakış ve estetik modelleme göstergelerinden birisidir. Buna bağlı olarak her türlü duygu ve düşünce aracına dönüşebilen mani; imecelerde (ekin ekerken, fındık veya pamuk toplarken, tarlalarda çapa yaparken, ot veya buğday yolarken, hasat kaldırırken), davar güderken, bayramlarda, toplu törenlerde, kına gecelerinde, düğünlerde, gelin hamamlarında, nevrüz törenlerinde, saya gezerken, sünnet törenlerinde, halay çekerken, yağmur duasına çıkıldığında, kutlamalarda, seyirlik oyunlarda, asker uğurlarken, ramazanda davul çalarken söylenebilmiştir (Artun, 2007, s. 21, 27; Demir, 2013, s. 14). Boratav (1995, s. 176-178) manilerin konularını sekiz başlıkta toplar: Niyet, fal (yorum) manileri, sevda manileri, iş manileri, bekçi ve davulcu manileri, İstanbul’da bazı sokak satıcılarının manileri, İstanbul’da meydan kahvelerinin cinaslı manileri, Doğu Anadolu’da hikâye manileri, mektup manileri.

Müstakil manzumeler şeklinde oluşturulan manide anlam birimi dizedir. Dizelerin anlam bakımından birbiriyle doğrudan bağlantılı olma zorunluluğu yoktur. Asıl belirtmek istenen anlam ve düşünce son iki dizede olur. Bu durum maninin irticalen söyleniyor olmasından kaynaklıdır. İlk iki dizede mani söyleyen kişi asıl duygu ve düşünceyi oluşturacak söz ve kafiye yapısına hazırlık yapar. Kafiye bakımından üçüncü dizinin serbest olması maniciye kolaylık sağlar. Doldurma mısra da denilen bu ilk iki dizede basmakalıp ifadeler yer alabileceği gibi çevre, bitkiler, müşahedeler, çeşitli araç-gereçlere de yer verilebilir. Bu unsurlar manilerde soyut anlam içerebilir. Eylemi etkileyen temel unsur olan nesnelere manide çoğunlukla soyut anlamlıdır. Ayrıca doldurma mısra olmayıp dörtlük bütünlüğünde söylenmiş maniler de vardır (Dizdaroğlu, 1969, s. 60; Boratav, 1995, s. 174; Kaya 1999, s. 29; Dilçin, 2005, s. 279).

Maniyle ilgili yapılan tartışmalardan birisi de ilk iki dizinin doldurma olup olmadığı konusundadır. Buna göre asıl anlamı vermek için giriş mahiyetinde olan ilk iki dizinin konuyla ilgisiz olduğu ya da örtük olarak konuyu tamamlamak amacıyla kullanıldığı görüşleri yaygındır. Mehmet Naci Önal’a (Önal, 2007, s. 2) göre, ilk iki dizinin dolgu olarak tanımlanması doğru değildir. Kimi zaman doğrudan, kimi zaman da dolaylı olarak ilk dizeler son dizeleri destekler. Bu bağlamda maniyle ilgili yapılan çalışmalarda gösterge bilim ilkeleri ve psikanalitik kuram etrafında yapılan çalışmalarda da ilk iki dizinin örtük olarak maninin duygu ve düşünce tasarımını desteklediği görüşü ortaya konulmuştur (bkz: Karakuş, 2012, s. 425-439, Dinler, 2015, s. 127-131).

Maninin; yaratım, aktarım ve içerik bakımından kadın eksenli bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir. Türk sözlü şiir sanatı içerisinde kadın yaratıcılığı kadın kamlara kadar uzanan bir “arketipe” (Köksel, 2019, s. 281) sahiptir. Bu çerçevede farklı bağlamlarda üretilebilen manilerin adsız yaratıcıları kadınlardır. Karşılıklı söylenen manilerde, saz şairlerinde, bekçi ve

ramazan davulcularındaki örneklerde de olduğu gibi erkek mani yaratıcıları da görülür (Dizdaroğlu, 1969, s. 67; Elçin, 1990, s. 8; Şimşek, 1997, s. 37). Maninin kadına özgü bir yaratıcılık alanı olduğunu belirten Gülay Mirzaoğlu (2007, s. 133, 138) mani ve kadın ilişkisini şu şekilde ortaya koyar: “Geleneksel kadın yaşamı, belirli bir sosyal grup yaşantısı içinde, bir yandan geleneksel işleri içine alırken diğer yandan da şiiri, türküyü, hikâyeyi, oyun ve dansı da bünyesinde geliştirir. Sözlü edebiyatın, sözlü şiir alanı ve özellikle de Türk sözlü şiirinin temel ifade biçimlerinden biri olan mani, genellikle kadın yaşamının çeşitli kesitlerinde ortaya çıkan bir üründür ve özel işlevler yüklenen bir iletişim biçimidir.”

Geçmişten bugüne destan, masal, fıkra veya halk hikayesinde gibi çeşitli halk anlatıları içerisinde anlatımı ve duyguyu kuvvetlendirmek için maninin ifade gücüne başvurulmuştur. Pek çok mensur anlatı içerisinde mani örneklerini görmek mümkündür (Duyamaz, 2007, s. 88-89). Türk edebiyatı içerisinde ilk yazılı mani örneği Divanü Lügati't-Türk'te görülmektedir:

Körklü tonug özünge
Tatlıg aşığı adhınka
Tutğıt konuk ağırılıg
Yadsun çawıii budhunka

İyi elbiseyi kendine giy,
Tatlı yemekten başkasına hisse ayır,
Konuğu ağırla, ta ki
Ününü herkese yaysın (Atalay, 1985: 45)

Divanü Lügati't-Türk'teki öğüt içerikli bu ilk bilinen örnekten bugüne mani, Türk sosyo-kültürel hayatı içerisinde hemen her konuyla ilgili olarak üretilmiştir. Özellikle sözlü ortamın kültürel kayıt biçimlerinden birisi olarak mani, bir kültürel bellek taşıyıcısıdır. Buraya kadar maniyle ilgili kavram, tanım ve içerik çerçevesinde bilgi verilmiştir. Bu bilgiler ışığında sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarından derlenen Kilis manilerindeki kültürel yapı ele alınacaktır.

Kilis Manilerinde Kültürel Yapı

Manzum, mensur ve manzum-mensur karışık halk edebiyatı metinleri; geçmişin kültürel yaşantılarını, edebî-estetik duygu ve düşünce biçimlerini yansıtır. Mehmet Çevik'e göre (2015b, s. 92), “sözlü edebiyat ürünleri, üretim ve paylaşım süreçlerinde kolektif bir bilinci yansıtmaları dolayısıyla, ait oldukları toplumların hem tarihsel birikimlerinin bugüne taşınmasında hem de gelecek tasavvurlarının şekillenmesinde etkili olan bir kültürel ve toplumsal belleğin temel yapıtaşlarını oluştururlar.” Bu çerçevede Kilis manilerine bakıldığında geleneksel yaşam biçiminden gündelik hayat ve insan ilişkilerine kadar çeşitli olay ve durumlar karşısındaki Türk insanının düşünüş, davranış ve tutumlarını görmek mümkündür. Makalede sözlü, yazılı ve elektronik kaynaklardan derlenen 140 Kilis manisi konularına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre manilerin konuları; aşk/sevda, gelin-kaynana, şehir, bayram, iş, askerlik, öğüt, yemek, felek, dua-beddua, övgü ve yergi, nazarla ilgili olarak tespit edilmiştir.

Aşk/Sevda Manileri

Hayatın bütün yanlarını konu alan mani, gerçeklik olgusu üzerine kuruludur. Sosyal yaşam ve mekânın verilişindeki gerçekçi bakış açısı, insani boyutta da söz konusudur. Önal'a (2007, 16-17) göre, “Bu sanat, fantezilerin, ütopyaların değil; gerçek yaşamın kendisini yansıtır. Sevgili gerçek yaşamdan birisidir.” Makalede ele alınan manilerinin 34'ü aşk/sevda manisidir. Genel olarak manide yaygın konulardan birisi olan aşk/sevda Kilis manilerinde sevgiliye sitem, arzu, istek; ona kavuşamamanın verdiği üzüntü ve ayrılıktan duyulan keder şeklinde yansımıştır. Bu durumlar karşısında manilerde çeşitli benzetmeler ve çevresel unsurlarla kurulan anlam ilişkileri yoluyla duygu ve düşünceler anlatılmıştır. Sevgiliye duyulan özlem ön plandadır. Manilerde asıl anlamı vermek için hazırlık mahiyetinde olan ve alt metinde maninin temel anlamını destekleyici unsurları da barındırabilen ilk iki dize, çevresel ve kültürel göstergelerden oluşmaktadır. Yer adları, yöredeki sosyo-ekonomik yaşam biçimini yansıtan çeşitli araç-gereç ve tarımsal ürünler Kilis manilerindeki göstergelerdir. Aşk/sevda konulu

manilerde Kuru Kastel (M 1), havuş (M 22), dam (M 27), bahçe (M 15, M 20, M 23), gül (M1, M 20, M 22), karanfil (M 30, M 31), yaşmak (M 8), zeytin (M 2, M 10, M 11), üzüm-bağ (M 13, M 17, M 19, M 24, M 32), kebab (M 9, M 12) gibi göstergeler örnek olarak verilebilir. Çevresel, mekânsal ve kültürel göstergelerle kurulan anlam örüntüleri, mani söyleyen/aktaran kişinin sevgiliye karşı duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Bunlar aynı zamanda yöredeki sosyo-ekonomik ve kültürel hayata dair verilerdir. M 1’de “Kuru Kastel akıyor” şeklinde geçen Kuru Çeşme, Kilis’in mekânsal kent imgelerinden birisidir. Yöre insanının hafızasında önemli bir yeri olan çeşme, mani ve türkülere konu olmuştur. Çeşme, 2012 yılında restore edilmiş olup iklime bağlı olarak çeşmeden zaman zaman su akmaktadır. Çeşmede bugün doğa ve insan unsuruna bağlı olarak fiziki tahribat söz konusudur (URL 5). Manilerde geçen zeytin, üzüm ve bağ kelimeleri yöredeki tarımsal faaliyetleri yansıtmaktadır. Zeytin ve üzüm Kilis’in ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu tarımsal faaliyetler yöre insanın kültürel yapısına ve edebi ürünlere de yansımıştır. Zeytin, manilerin yanı sıra diğer halk edebiyatı ürünleri içerisinde de yer almaktadır (Gökşen, Burkay, 2020, s. 219). Manilerde kullanılan bahçe ve yetişen çeşitli meyve ile diğer bitkiler sevgiliye olan duyguları aktarırken kullanılmıştır. Yörenin geleneksel mimarisinde bahçeli evler yaygın olarak görülmektedir. M 22’de geçen havuş kelimesi, yörede avlu anlamında kullanılmaktadır. Avlu evin gündelik işlerinin de yapıldığı sosyal yaşam alanlarından birisidir. M 27’de “Ekmek ettim elledim / Dama çıktım yelledim” dizelerinde yöredeki bir diğer halk mimarisi özelliği olan dam kültürüne işaret edilmektedir. Kilis yöresinde evlerin çatısı olmayıp bölgenin iklim koşullarına bağlı olarak evlerin üzeri de birer kullanım alanı olarak tasarlanmaktadır. Bu alanlar yaz akşamlarında serinlemek için kullanılan, kurutmalık yiyeceklerin hazırlanması, ekmek yapımı, eşya depolama alanı gibi işlerde kullanılmaktadır. Ayrıca komşuluk ilişkilerinin, sosyal paylaşım ve dayanışmanın dam kültürü etrafında da devam ettiği görülür. Dam, işlevsel bir mekân olarak “yiyecek hazırlama, kurutma, stoklama, temizlik, oturma, uyuma, eğlenme, çocukların oyun alanı” (Reyhanoğlu, Yavuz, 2020, s. 1118-1140) gibi işlevlere sahiptir. Yöre mutfak kültürünün önemli bir unsuru olan kebab aşk/sevda manilerinde doldurma dize olarak kullanılmıştır. Kebab ince şiş ince / Çevirirler pişince / Adam hiç gam çeker mi? / Sevdiğini görünce, şeklindeki M 12’de kebabın yapılışı ve pişerek kıvama gelmesiyle sevdiğini gören âşığın gam çekmemesi ilişkilendirilmiştir.

Aşk/sevda konulu manilerde sevgili estetik ifadelerle tarif edilir. Çeşitli söz sanatları kullanılarak sevgilinin meziyetleri sıralanır. İnce belli (M 22) ve göğsünde benleriyle (M 26) tarif edilen sevgili; gül, bahçe, sırma ipek gibi kavramlarla yapılan teşbihler yoluyla övülür. Kilis manileri içerisindeki aşk/sevda konulu mani örnekleri şu şekildedir:

M 1
Kuru Kastel akıyor
Yar yüzüme bakmıyor
On deste gül koklasam
Yârim gibi kokmuyor (KK 1)

M 17
Bağa gittim üzüme
Gel yüzüme yüzüme
Sürmeler mi çektin
Beni yakan gözüne (KK 8)

M 2
Zeytin yaprağı yeşil
Altında kahve bişir
Seni bana vermezler
Aklın başına döşür (KK 1)

M 19
Yılana bak yılana
Yılan kaçtı şu bağa
Anam beni vermor
Kara kaşlı oğlana (KK 13)

M 3

Giderim ben de ben de
Bir hayvam kaldı sende
Hayva¹ gibi sarardım
Din iman yok mu sende (KK 1)

M 4

Merdiven on basamak
Yokarı çıkma yasak
Validen emir gelmiş
Kızlara koca yasak (KK 1)

M 5

Aman aman şişmanım
Şişman sevdim pişmanım
Şişman sevdim seveli
Zayıflara düşmanım (KK 1)

M 6

Haydi şişman işine
Ben bakmam heç işine
Bileydim ayrılık var
Heç düşmezdim peşine (KK 1)

M 7

Duvara mih² çakayım
Sen salla ben bakayım
Mendilin kirlendikçe
Sen gönder ben yıkayım (KK 3, KK 4)

M 8

Ay doğar aşmak ister
Al yanak yaşmak ister
Bu benim cahal gönlüm
Yâre kavuşmak ister (KK 2)

M 9

Kebap ettim yiyecek yok
Halin nedir diyen yok
Kilis'ten bir yar sevdim
Gözün aydın diyen yok (KK 2)

M 20

Bahçasında gül bitir
Dalında kuşlar ötor
Cennet misali Kilisli
Her an gözümde tütör (KK 16)

M 21

Hanek haneği açtı
Etrafa neşe saçtı
Ev şendiği³ uyurken
Kız oğlana kaçtı (KK 16)

M 22

Havuşta⁴ gül görünür
Bir ince bel görünür
Senin gezdiğin yerler
Bana bahar görünür (KK 16)

M 23

Bahçelerde bahteniz⁵
Önümüz derya deniz
Ben yardan ayrılalı
Ne bet kaldı ne beniz (KK 18)

M 24

Üzüm kestim sepete
Bekçi görür tepede
Kilis'ten kız seveli
Rezil olduk herkese (KK 19)

M 25

Alma beni taş ile
Gözüm dolu yaş ile
Ben nereye gideyim
Bu sevdalı baş ile (Elmalı 2012: 21)

M 26

Benleri var döşünde
Tam on sekiz yaşında
Ne güzel biber döğer
Yârim soku⁶ başında (Elmalı 2012: 42)

¹ Hayva: Ayva.

² Mih: Çivi.

³ Şendik/şenlik: Kalabalık, cemaat (ev şendiği> ev halkı).

⁴ Havuş/havış: Avlu, bahçe.

⁵ Bahteniz: Maydanoz.

⁶ Soku: Bulgur, biber vb. döğülen taş dibek.

M 10
Kilis zeytin ağacı
Yaprağı pek acı
Sevdiğimden ayrılmak
Bana ölümden acı (KK 2)

M 11
Zeytin yaprağı yeşil
Altında kahve bışır
Her kahveyi içtikçe
Beni aklına düşür (KK 2)

M 12
Kebap ince şiş ince
Çevirirler pişince
Adam hiç gam çeker mi?
Sevdiğini görünce (KK 2)

M 13
Armutun dibi kuyu
Uyu sevdiğim uyu
Senge sarhoş diyorlar
İçtiğin üzüm suyu (KK 2)

M 14
Tren gelir boy boya
İçi dolu mor boya
Bilseydim ayrılık var
Saraydım doya doya (KK 1)

M 15
Bahçalarda miş miş
Dalları yere düşmüş
Ahmet'in gönlü de
Bizim Sevim'e düşmüş (KK 6)

M 16
Kara koyun iz edor
O yar bana göz edor
Çok nazlanma küçük gelin
Komşularım söz edor (KK 7)

M 18
O kız gelir mektepten
Saçı sırma ipekten
Gel seninle kaçalım
Kurtulursun mektepten (KK 4)

M 27
Ekmek ettim elledim
Dama çıktım yelledim
Baktım yârim geliyor
İpek mendil salladım (Elmalı 2012: 55)

M 28
Koz⁷ ağacı bizdedir
Dalı öte yüzedir
Yar yağlığın⁸ yitirmiş
Aramasın bizdedir (Elmalı 2012: 73)

M 29
Mektubum dalda kaldı
Gözlerim yolda kaldı
Çabuk söyle postacı
Sevdiğim nerde kaldı (Elmalı 2012: 77)

M 30
Karanfil biçim biçim
Yanarım senin için
Dostlarım düşman oldu
Seni sevdiğim için (Elmalı 2012: 98)

M 31
Karanfil dulda kaldı
Gözlerim yolda kaldı
Seni bana vermezler
Ta kıyamete kaldı (Elmalı 2012: 98)

M 32
Şu bağlar bizim olsa
Yaprağı düzüm olsa
Yârin uykusu gelmiş
Yastığı dizim olsa (Url 3)

M 33
Hudar aldım çarşıdan
Bir kız gördüm karşıdan
Gönlüme bir hal oldu
Aklım aldı başımdan (Url 4)

M 34
Al geydim alsın deyi
Mor geydim sarsın deyi
Çeşme başına vardım
Nişanlım görsün deyi (Url 3)

⁷ Koz: Ceviz.

⁸ Yağlık: mendil

Düğün Manileri

Manilerin konuları arasında ön plana çıkan diğer bir unsur düğün manileridir. Türk kültüründe hayatın geçiş dönemlerinden olan evlenme törenleri içerisinde pek çok halk kültürü ve halk edebiyatı ögesi yer alır. Mani bu unsurlardan belirgin olarak öne çıkan örneklerden birisidir. Manilerin evlenme törenlerindeki yeri hakkında, Enver Çıfci (2018, s. 341) şu bilgileri verir:

Evliliğe dair düşünce, inanç, âdet ve uygulamaların izlerine anonim halk şiirinin en yaygın şekli olan ve konu açısından da oldukça zengin bir kullanım alanı bulunan manilerde rastlanmaktadır. Manilerde kalın, çeyiz, kız isteme, söz kesme, nişan, kız alma gibi evliliğin geleneksel süreçleriyle birlikte akraba evliliği, evlilikte kadının fedakârlığı, kaçma/kaçırma gibi evlilikle bağlantılı ancak geleneği oluşturmeyen bakış açıları da yer almaktadır. Tüm bunlar evlilik hususunda manileri kuşatıcı bir özelliğe sahip kılmakta, sözlü edebiyat ürünlerinin, içinde hayat bulduğu toplumun tarih ve kültürüne dair veriler ihtiva ettiğini de ortaya koymaktadır.

Evlenme törenlerinden birisi olan düğün çevresinde mani söyleme geleneği Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Kilis'te de yaygındır. Kilis'te düğün gelenekleri geçmişten bugüne değişikliğe uğrasa da pek çok özelliğini korumaktadır. Eskiden Kilis'te köy ve kasabalarda evlenme geleneklerinin birbirinden farklı olduğunu ve merkezde evlenen çiftlerin birbirini görmeden evlendiğini belirten Kilisli Kadri (1932, s. 111, 116) eski Kilis düğünleriyle ilgili şu bilgileri verir:

Köylerde düğün bir hafta devam eder. Ve bu hafta zarfında davul çalınır. Davul çalınırken köyün genç kız ve erkeklerinden mürekkep bir alay muhtelit şekilde halay sekerler. Düğüne davet olunacaklara bir kaç gün evvel ipek top ve aba gibi birer hediye gönderilir ki buna "okuntu" derler. Bu okuntu davetiye makamındadır. Düğüne davetli olarak gelenler düğün sahibine koyun, at gibi hediye getirirler. Bunlar getirdikleri hediye nisbetinde ızaz ve ikram olunurlar. Düğün cumartesi gününden başlayarak perşembe günü akşamına kadar devam eder. Perşembe günü kurbanlar kesilerek davetlilere ziyafetler çekilir ve akşam üzeri herkes dağılır, gider. Davetliler davet ederken hatırı sayılanlara düğün sahibi tarafından seccade, heybe gibi münasip hediyeler verilir.

Kilis halk kültüründe evlenme gelenekleri sosyo-ekonomik ve kültürel etkenlere bağlı olarak birtakım değişmelere uğrasa da düğün gelenekleri halk edebiyatı unsurlarını içerecek şekilde varlığını sürdürmektedir. Kilis yöresine ait düğün manilerinde çocuğun evlendirilmesi, gelin alınması, eve gelin gelmesi gibi konulardan duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. Manilerde gelin ve damada övgü mahiyetinde ifadeler kullanılmış ve düğünde belli fiziksel özellikleri ön plana çıkartılmıştır (M 35, M 39, M 56). Aşk/sevda manilerindeki örneklerde olduğu gibi gelin yine ince belli olarak şeklinde tarif edilmiştir (M 42). M 37'de güvercin benzetme unsuru olarak kullanılmış "Hoş geldin sefa geldin / Oğlumun güvercini" şeklinde teşbih sanatı yapılmıştır. Düğün sırasında söylenen maniler içerisinde sıradaki çocuğun da evlendirilmesiyle ilgili temenniler de vardır (M 38, M 40). Bu durum yörede evlilik olayına verilen önemin bir yansımasıdır. Söylenen maniler arasında gelin alınan yerin önemine de dikkat çekilir ve gelinin ailesi "Şükürler olsun Allah'a / Şerefli elden kız aldık" (M 43) şeklinde yüceltilir. Buraya örnek olarak alınan düğün konulu maniler arasında doğrudan çeyiz ve düğün olayını tarif eden maniler de vardır (M 53, M 55). Düğün öncesi yapılan törenlerden birisi olan çeyiz, hazırlanan eşyaların düğünden bir hafta önce evlenecek olan çiftin yaşayacakları eve getirilmesidir. Bu tören davul zurna eşliğinde çeşitli oyunlar oynanarak yapılır. M 55'te "Malum olsun halımız / Kem söylemez dilimiz / Bugün çeyizimiz var / Sebil kaymak balımız" (Url 4) şeklinde çeyiz olayı anlatılmaktadır. Düğün öncesi yapılan çağrı, çeyizden önce yapılır ve akrabalar ile diğer tanıdıklar çeyize de davet edilmiş olur. Çeyize katılanlara düğün sahibi tarafından birtakım ikramlarda bulunulur. Manide geçen "Sebil kaymak balımız" ifadesi bu geleneğe dayanmaktadır. Bugünün neşesi içerisinde çeyize gelen herkes memnun edilmeye çalışılır. M 52'de düğüne davet anlatılmaktadır. "Oğlan baban buyursun / Çıksın dellal duyursun / Bugün düğünümüz var / Eşler dostlar buyursun" (Elmalı 2012: 78) şeklindeki manide geçen "dellal" iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerdeki önemli bir olayın insan

unsuruyla duyurulmasına gönderme yapmaktadır. Düğün olayından duyulan memnuniyet ve mutluluk tellal aracılığıyla herkese haber verilecek derece yüksektir. Düğünde duygu durumunun en yüksek olduğu anlardan birisi gelin alma anıdır. Gelin, baba evinden ayrılırken ailesi ve kendisi hüznüldür. Düğün manileri içerisinde bu durumu anlatan maniler de bulunmaktadır. Özellikle gelinin annesi ve kendisi bu manilere konu olmuştur (M 47, M 48, M 49). Düğün manileri içerisinde iki tane gelin karşılama manisi tespit edilmiştir (M 37, M 46). Bu manilerde gelin eve gelmeden önce yapılan hazırlıklar ve geldiğinde duyulan mutluluk ifade edilmiştir. Çalışmaya alınan düğün konulu Kilis manileri şu şekildedir:

M 35
Sarı taksi yürüdü
Üstünü güller bürüdü
Ben bir gelin aldım
Başıma neler geldi (KK 1)

M 36
Sarı taksi yürüdü
Üstünü güller bürüdü
Biz geline alanca
Nice itler⁹ ürüdü (KK 2)

M 37
Oy çinçini çinçini
Öpem ağzın içini
Hoş geldin sefa geldin
Oğlumun güvercini (KK 2)

M 38
Bahçalarda pirpirim
Döşürdük¹⁰ birim birim
Biz Mustafa'yı everdik
Ahmed'e de Allah kerim (KK 2)

M 39
Kebabı közde gördük
Sürmeyi gözde gördük
Şükür olsun Allah'a
Damadı gözle gördük (KK 3)

M 40
Bahçalarda pirpirim
Döşürdük birim birim
Oğlumuzu everdik
Kıza da Allah kerim (KK 4)

M 46
Tağalar¹¹ bellorlandı
Kapılar nacarlandı¹²
Gelinim gelor değin
Kurbanlar hazırlandı (KK 16)

M 47
Çakmak çakmağa geldik
Kına yakmağa geldik
Zeynep teyze ağlama
Kızını almağa geldik (K 14)

M 48
Bahçelerde var iğde
Dalları gezer yerde
Ağlama bizim gelin
Güveyimiz var evde (Atik, 2012: 144)

M 49
Döşeği yüke¹³ koyduk
Ağzını büke koyduk
Kızı anadan aldık
Boynunu büke koyduk (Elmalı 2012: 53)

M 50
Düğünde pişen aşlar
Hasıdın¹⁴ dişini taşlar
Seni orda kor muydu
Anan, baban, kardaşlar (Elmalı 2012: 54)

M 51
Dünür gönderdik size
Yazık ettiniz bize
Kaynanalık demiş ki
Kız vermem ben öksüze (Elmalı 2012: 54)

⁹ İt: Köpek.

¹⁰ Deşirmek/döşürmek: Toplamak.

¹¹ Tağa: Pencere.

¹² Naçar: Marangoz.

¹³ Yük: Yatak konulan yer.

¹⁴ Hasıt: Haset, kıskanç.

M 41

Sucuk hamrayı pişirdik
Üstüne duzu döşürdük
Şükür olsun Allah'a
Bedeni bedene düşürdük (KK 5)

M 42

Geline bak geline
Kına yakmış eline
Gelinin ince beli
Düşmüş sarhoş eline (KK 6)

M 43

Sandığın üstünde sandık
Gidip gelmeden usandık
Şükürler olsun Allah'a
Şerefli elden kız aldık (KK 2, KK 10)

M 44

Samanlık dolu saman
Gittik geldik bir zaman
Oğlan evermez dedik
Aha everdi taman (KK 11)

M 45

Şığ Ahmet'in daşları
Sallanır ağaçları
Kızın göynü olursa
Halt etmiş gardaşları (KK 13)

M 47

Tabağa koydum kaymak
Yaladım parmak parmak
Her kıza nasip olmaz
Duvaklı gelin olmak (KK 14)

M 52

Oğlan baban buyursun
Çıksın dellal¹⁵ duyursun
Bugün düğünümüz var
Eşler dostlar buyursun (Elmalı 2012: 78)

M 53

Eski bezin enine
Yeni düşman kenine¹⁶
Düğünümüz kuruldu
İşte pazar gününe (Elmalı 2012: 97)

M 54

Ahırda sarı saman
Aman efendim aman
Everemez dediler
Aha everdi taman (Url 3)

M 55

Malum olsun halımız
Kem söylemez dilimiz
Bugün çeyizimiz var
Sebil kaymak balımız (Url 4)

M 56

Damdan kedi atladı
Dürbekimiz¹⁷ patladı
Bu gelin aldık deyi
Çok düşmanlar çatladı (Url 4)

Gelin-Kaynana Manileri

Mani, sosyo-kültürel hayattaki her olay ve durumla ilgili duygu ve düşünceyi dolaylı olarak aktarma yollarından birisidir. Anlam açısından kısmen örtük bir yapıya da sahip olan manide, çatışan taraflar arasında özgürce kendini ifade etme alanı vardır. Ayrıca mani aracılığıyla taraflar birbirilerinden çeşitli istek ve beklentilerini de ifade ederler. Bu durumun tipik örneklerinden birisi gelin-kaynana manileridir. Özellikle geleneksel yaşam biçimi içerisinde geniş aile yapısında gelin ve kaynana aynı evde yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu durum kadınları mekânsal anlamda iktidar alanını paylaşmaya itmektedir. Bundan dolayı ev, gündelik hayat içerisinde örtük çatışma alanlarından birisine dönüşmektedir. Serhan Alkan İspirli'ye (2004, s. 33) göre; "Gelin-kaynana ilişkisi, ilk yazılı belgelerden bu yana mevcuttur. Meselenin, edebî boyutu yanında psikolojik ve sosyolojik boyutunun da olduğu gerçeği ile aile

¹⁵ Dellal/tellal: Yüksek sesle bir şeyi duyuran kimse.

¹⁶ Kenine: İnadına.

¹⁷ Dürbeke: Darbuka.

kurumunu yıpratılabileceğinin dikkatlerden uzak tutulmaması gerektiğini ifade etmek yerinde olacaktır.”

Evlenme törenlerinin her aşamasında söylenen mani, gelin ve kaynana arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik mesajlar taşır. Gelin-kaynana manileri Kilis manileri içerisinde yaygın örnekler arasındadır. Ahmet Elmalı'ya (2012, s. 15) göre Kilis düğünleri “her adımda ayrı bir töreyi içine gizler. Evlilikte kaynananın gelinden, gelinin kaynanadan beklentileri manilere dokunur ve manilerle duyurulur.” Çalışmaya alınan 140 maninin 20'si konu bakımından gelin kaynana manisi olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen manilerde çatışma unsurunun ön plana çıktığı görülmüştür. Özellikle kaynanaya karşı söylenen maniler, çeşitli benzetme unsurları da kullanılarak ağır bir üslupla söylenmiştir. Örnek olarak alınan 20 maninin 17'si kaynanaya 3'ü geline (M 68, M 72) karşı söylenmiştir. Geline karşı söylenen manilerde gelin maymuna (M 68), bacağı ise şişeye (M 72) benzetilmiştir. Kaynanaya karşı söylenen manilerin ikisine görümce de dahil edilmiştir (M 58, M 66). “Kaynana kazan karası / Görümce helva tavaşı / Damat beyi sorarsan / Yaş pastanın ortası” (KK 2) şeklindeki M 58'de kaynana kazana, görümce tavaya benzetilirken damat yaş pastasının ortasına benzetilerek övülmüştür. M 66'de “Görümceleri sorarsan / Yedi mahallenin köpeği” (KK 3) şeklinde maninin son iki dizisinde asıl anlam görümceler üzerine kurulmuştur. Manilerde köpek, kazan, eşek, sıçan kaynananın benzetildiği hayvan ve eşyalardır. Manilerin içerisinde kaynananın ölmesini temenni eden örnekler de vardır (M 64, M 70). M 69 ve M 73'te gelin, kaynanadan oğluyla kendisini başbaşa bırakmasını istediğini belirtir. Kilis manileri içerisinde tespit edilen gelin-kaynana manisi örnekleri şunlardır:

M 57

Kaynana kazan kapağı
Oğlan şeker topağı
Kaynanayı sorarsan
Yedi mahallenin köpeği (KK 2)

M 67

Ekinlikte çiçekler
Yük yerinde döşekler
Kaynanadan kıymetli
Ahırdaki eşekler (KK 3)

M 58

Kaynana kazan karası
Görümce helva tavaşı
Damat beyi sorarsan
Yaş pastanın ortası (KK 2)

M 68

Kolu kolçaklı gelin
Eli altınlı gelin
Sende mi adam oldun
Maymun suratlı gelin (KK 3)

M 59

Duvara astık çekiç
Gelin yesin gerebiç
Heveslenme kaynana
Sen itin suyunu iç (KK 2)

M 69

Altına buz kaynana
Göbeğine tuz kaynana
Ben oğlunla yan yana
Sen dışarı kaynana (KK 3)

M 60

Sarı kavun dilimi
Tut kaynana dilini
Akşama oğlun gelirse
Kırar kambur belini (KK 2)

70

Yumurtanın sarısı
Yere düştü yarısı
Sokakta bir it ölmüş
Kaynanama darısı (KK 3)

M 61

Ocak başı ayrıldı
Kaynanam bana darıldı
Darılırsa darılısın
Oğlu bana sarıldı (KK 2)

M 62

Dolmayı düz kaynana
Summağı süz kaynana
Oğlun beni çok sever
Bağrına tuz kaynana (KK 2)

M 63

Eşik başında durma
Kaynana bana vurma
Oğlun geldiği zaman
Kuyruğunu kıvrırma (KK 2)

M 64

Eve serdik hasırını
Olduk kaynana yesiri
Kaynanalar ölürse
Ev olur arı sili (KK 3)

M 65

Mangal koyduk kayıldı¹⁸
Etrafına saçıldı
Gelin suya çimerken¹⁹
Kaynanası bayıldı (KK 3)

M 66

Kaynana kazan kapağı
Oğlu şeker topağı
Görümceleri sorarsan
Yedi mahallenin köpeği (KK 3)

M 71

Duvar da elek mi olur
Elkızı melek mi olur
Kör olası kaynana
Kapıda hanek mi olur (KK 3, KK 4)

M 72

Eli şişeli gelin
Kolu maşalı gelin
Sende mi adam oldun
Şişe bacaklı gelin (KK 4)

M 73

Havışa koyduk teşti
Bulutlar geldi geçti
Çabuk ol kaynana
Saat dokkuzu geçti (KK 3)

M 74

Eve serdim kilimi
Kes kaynana dilini
Şimdi oğlun gelirse
Kırar kambur belini (KK 3, KK 15)

M 75

Sinide²⁰ künefe var
Halayda herifi var
Gün kaynananın günü
Hem zili hem defî var (KK 9)

M 76

Rafa fincan koydum
İçine mercan koydum
Kaynanamın adını
Kuyruklu sıçan koydum (KK 9)

Şehir Manileri

Sosyo-kültürel hayatın her alanıyla ilgili olarak insan duygu ve düşüncesini yansıtan maninin konularından birisi de yaşanan fiziki çevredir. Bu bağlamda Kilis manilerinde yörenin kültürel mekân özelliklerine vurgu yapan pek çok örnek bulunmaktadır. Çalışmada ele alınan maniler içerisinde 11'inin doğrudan şehir manisi örneği olduğu tespit edilmiştir. Bunlar Kilis'i tanıtıcı ve övgü niteliği taşıyan manilerdir. Şörhabil (M 77), Şıh Muhammed (M 77), Göğdengiz (M 84), Ağcurun (M 85, M 87), Kuru Kastel (M 84) manilerde geçen Kilis merkezdeki türbe, mahalle ve yer adlarıdır. Şörhabil ve Şıh Muhammed, Kilis merkezde bulunan türbelerdir. Şörahbil Bin Hasene (Şör Habil Hasene) adındaki mescid, zaviye ve türbeden oluşan yer, kent merkezinin kuzeyindeki Karataş Tepesi'nin Demirciler Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yapı 1902'den bu yana birkaç kez bakım ve restorasyondan

¹⁸ Kayıldı: Yandı.

¹⁹ Çimmek: Yıkılmak, banyo yapmak.

²⁰ Sini: Üzerinde yemek yenilen büyük tepsi.

geçmiştir. Şurahbil Bin Hasene Arap-İslam ordusu tarafından bölgenin fethinde rol almış bir sahabedir (URL 6). Kilis merkezde bulunan Şih Muhammed türbesinin 14. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Türbedeki sandukanın Evliya Çelebi'ye atfen Şeyh Muhammed Arabi ve Rıttal isimli ünlü bir sahabeye ait olduğu düşünülmektedir (URL 7). Baklava (M 78) ve zeytin (M 79) Kilis'i övmek için kullanılan yiyecek unsurlarıdır.

M 77
Şörhabil'in sefası
Yel estikçe havası
Şih Muhammed'i sorarsan
Hep şehitler yatağı (KK 1)

M 83
Kilis'in yazıları
Bağlanmış tazıları
Koyun kurda kaptırmış
Meleşir kuzuları (Url 1)

M 78
Kilis'in baklavası
Gümüştendir tavası
Şehrimiz Kilis'imiz
Gör nelerin yuvası (KK 1)

M 84
Göğdengiz'den geç de gel
Sümbül zahter biç de gel
Kuru Kastel akıyor
Tas tas suyun iç de gel (Url 1)

M 79
Kilis'tir dedikleri
Zeytindir yedikleri
Pek hoşuma gidor
Gelorum dedikleri (KK 2)

M 85
Ağcurun'un uşağı
Kınnaptendir²² kuşağı
Torpakta yata yata
Garipsedim döşeği (Url 1)

M 80
Gidorom elinizden
Kurtulam dilinizden
Şan şöhet sizin olsun
Kilis bana cennetten (KK 9)

M 86
Bahçalarda nar bana
Kilis şimdi dar bana
Ağzım dilim kurudu
Bir tas suyun ver bana (Url 1)

M 81
Salınarak yar gelir
Elinde bir nar gelir
Kilis'ten ayrılınca
Dünya bana zor gelir (KK 10)

M 87
Ağcurun kır atları
Uçar mı kanatları
Ağcurunlu bekmezdir
Şeker şerbet datları (Url 1)

M 82
Yazıda²¹ koyunları
Sınırdı mayınları
Kilisli heç bilemor
Oynanan oyunları (Url 1)

Bayram Manileri

Kilis manileri içerisinde 2 bayram manisi tespit edilmiştir. M 88'de yöredeki dam kültürü ve bayramda kına yakma geleneğine gönderme yapılmıştır. Kilis halk mimarisinde evlerin çatısı olmayıp bir kullanım ve yaşam alanı olarak dam önemli bir unsurdur. Bu alan aynı zamanda gündelik işlerin yapıldığı, komşularla sosyal paylaşım ve etkileşim yeridir (bkz. (Reyhanoğlu, Yavuz, 2020, s. 1118-1140). Türk kültüründe geçmişten bugüne varlığını

²¹ Yazı: Düz yer, ova, kır.

²² Kınnap/kınnep: Kaba şeyler dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim veya kalın iplik.

koruyan ve yeni bağlamlarda işlevini sürdüren unsurlardan birisi kına yakma geleneğidir. Geçiş törenlerinde özellikle evlenme gelenekleri içerisinde görülen kına yakma geleneği, kentleşme ve örgün eğitim süreçleriyle birlikte ortaya çıkan yeni geçiş törenlerinde de sembolik unsur olarak varlığını sürdürmektedir (Küçükbasmacı, 2016, s. 112). Kilis manilerinde “Bayram geldi yakındır / Ele kına yakmalı” (M 88) şeklinde geçen kına unsuru, bayram öncesi kına yakma geleneğinin yörede varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. M 89’da bayramın gelişi hüznle ifade edilmiştir. Ölüm, ayrılık hastalık gibi sebepler, önemli günlerin kutlanmasını engeller. Bu durum manide “Şimdi gülmek neyime” şeklinde ifade edilmiştir.

M 88

Süllüm²³ dama çıkmalı

Başına gül takmalı

Bayram geldi yakındır

Ele kına yakmalı (KK 12)

M 89

Bayram geldi neyime

Kan damlar yüreğime

Evvel ben de gülerdim

Şimdi gülmek neyime (Elmalı 2012: 40)

İş Manileri

İş manileri genel olarak maniler içerisinde önemli yer tutmaktadır. Geleneksel yaşam biçiminde imece yoluyla ve tarım toplumunda tarla, bahçe vb. yerlerde yapılan işlerde bu manilerin söylendiği görülür. Kilis manileri içerisinde 2 iş manisi tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi M 90’daki üzüm serme işiyle ilgilidir. Üzüm, Türk halk kültüründe geniş yeri olan bir meyvedir. Üzümü Türk halk kültüründe mitolojik bağlamda ele alan Ebru Şenocak’a (2007, s. 164) göre, “Tarih öncesi çağlardan beri yetiştirilen üzüm, Türk halk kültüründe gerçek ve sembolik anlamlarıyla önemli bir yere sahiptir.” Üzümden yapılan şarap, pekmez, orcik, pestil, bulamaç, sirke, vb. Anadolu’nun pek çok yerinde geleneksel ürünler arasındadır. Kilis ve çevresi üzüm bağcılığının yaygın olarak yapıldığı bir bölgedir. Hasat zamanı toplanan üzümleri sererek kurutmak önemli bir emek ve çaba gerekmektedir. Yörede üzüm serme işi etrafında bir sosyal yardımlaşma ve paylaşım etkinliği gelişmiştir. M 90’da mevsimlik olarak yapılan başka bir iş örneği olan bulgur elemek anlatılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Kilis halk kültüründe dam, pek çok işleve sahiptir. Manide “Damda bulgur elorum” şeklinde geçen uygulama, yöre kültüründe buğdayın kaynatılıp kurutularak kabuğunun soyulmasıyla elde edilen bulgurun elenmesi işidir.

M 90

Bülbül gelmiş hevese

Vurgunum ben bu sese

Onsuz üzüm serilmez

Getirin bir nehese (Elmalı, 2012: 149)

M 91

Damda bulgur elorum

Acı bekle gelorum

Savışıp getme hemen

Kahırımdan ölorum (Url 4)

Askerlik Manileri

Kilis manileri içerisinde askerlikle ilgili 3 mani tespit edilmiştir. Bunlar, kardeş, sevgili ve oğul için söylenmiştir. Askerlik yapma ve oğlunu askere gönderme halk kültüründe bir övünç kaynağıdır. M 94’te oğlu askere giden oğul için söylenen manide hem gülüp hem ağlandığı ifade edilmiştir. Mani örnekleri şu şekildedir:

M 92

Mercimekli aşım var

Çok belalı başım var

Yedi dağın ardında

Bir asker kardaşım var (KK 2)

M 94

Süpürgemi bağlarım

Ciğerimi dağlarım

Oğlumu asker ettim

Hem güler hem ağlarım (Elmalı 2012: 86)

²³ Süllüm: Taşnabilir ağaç verdiven.

M 93

Askere giden sensin
Yar beni sever misin
Boynundaki künyeyi
Hediye eder misin (Elmalı 2012: 24)

Öğüt Manileri

Makaleye alınan mani örneklerinden 2'si, öğüt içeren mani olarak tespit edilmiştir. M 95'te dul kadınlara yönelik öğüt bulunmaktadır. M 96'da sevgiliye öğütte bulunmaktadır. Alınan örnekler şu şekildedir:

M 95

Tren gelir durdurur
Dul avratlar kudurur
Kudurmayın avratlar
Size koca bulunur (KK 1)

M 96

Sarı kavun süslüdür
Evleri yol üstüdür
Çok gelip geçme burdan
Sonra derler dostudur (KK 4)

Sosyal Konulu Maniler

Maniler genel olarak sosyo-kültürel ve ekonomik hayatın her boyutuyla ilgili olabilir. Kilis manilerinde sosyal konulu maniler içerisinde gurbet, eğlence ve ekonomi konulu 3 örnek tespit edilmiştir. M 97'de eşi gurbette olan kişi, kocası eve gelenlere öykünmektedir. M 98'de baharda yapılan geziler ve eğlenceler anlatılmaktadır. Alınan örnekler şu şekildedir:

M 97

Kellenin kefi geldi
Kaynana keyfi geldi
Benim gişim²⁴ gurbette
Elin herifi geldi (KK 20)

M 99

Masa üstünde pekmez
Bu pekmez fazla çekmez
Senin aldığın maaş
Benim boyama yetmez (Elmalı, 2012: 76)

M 98

Evcek kalkar giderik
Gezer seyran ederik
Baharda seyranda da
Yiyip içeri şişerik (Elmalı 2012, 57)

Yemeklerle İlgili Maniler

Mutfak kültürü manilerde gösterge olarak kullanılan bir diğer konudur. Çalışmaya alınan örnekler içerisinde yöresel yemeklerin geçtiği 3 mani tespit edilmiştir. Kilis manilerinde bunların dışında diğer manilerde de ilk iki dizelerde anlamı güçlendirmek için mutfak kültürü unsurları kullanılmıştır. Yöre mutfak kültürüne ait kebab, keşkek aşısı ve züngül yemek konulu manilerde geçecen yiyeceklerdir. Alınan örnekler şu şekildedir:

M 100

Elmayı dişleyelim
Bir hayır işleyelim
Başlamadan maniye
Kebabı şişleyelim (Elmalı 2012: 96)

M 102

Domatesim deştiye²⁵
Züngül²⁶ koydum teştiye²⁷
Buyursun bütün dostlar
Löp Löp yiyin aş diye (Url 4)

²⁴ Gişim: Eşim.

²⁵ Deştiye: Toprak sulanmadan yetiştirilen ürün.

²⁶ Züngül: Pekmez, pestil ve hamurdan yapılan bir yiyecek.

²⁷ Teşt: Plastik leğen.

M 101

Küçüktür ama yaşı

Kalbimdedir ataşı

O yar bize bişirmiş

Kemmunlu keşkek aş (Elmalı, 2012: 162)

Felek İçin Söylenmiş Maniler

Maniler, insanın bütün duygu ve düşünce durumlarını yansıtan halk şiiri örnekleridir. İnsan, hayatın zorlukları karşısındaki ruh halini maniler aracılığıyla anlatmıştır. Buraya alınan 2 mani örneğinde ölüm ve felek konu alınmıştır. Ölümün sebebi de yine felektir. M 103'te ecelin gelince ölümün önüne hiçbir şeyin geçemeyeceği anlatılmış ve baş ağrısının bile ölüme bir vesile olabileceği söylenmiştir. M 104'te felek, dibi deliksiz olarak tarif edilmiş ve ayrılığın sebebi olarak görülmüştür. Alınan örnekler şu şekildedir:

M 103

Hey hedene hedene

Uyku geldi bedene

Ecel geldi cihane

Baş ağrısı bahane (Url 4)

M 104

Feleksiz sen ey felek

Dibi deliksiz elek

Kızı elimden aldın

Neme gereksin felek (Elmalı, 2012, 59)

Dua-Beddua Manileri

Maninin konularından birisi de dua (alkış) ve beddua (kargış) temalı düşüncelerdir. Kalıp sözler olan dua ve beddular, insanın çeşitli durumlar karşısındaki iyi ve kötü dileklerini içerir. Kaya'ya (1999, s. 101) göre; "Genellikle mensur olmakla beraber bu konuda, halk şairlerinin koşma tarzında ortaya koydukları ürünler olabildiği gibi, müstakil dörtlüklerle ve mani tipinde meçhul sanatçılar tarafından söylenmiş dua ve beddualar da vardır." Dua ve bedduaların halk şiiri içerisinde kullanımını ele alan Mehmet Çevik'e (2015a, s. 2) göre, "mânilerde kargış kullanımı ya da başka bir ifadeyle, kargışların mâni formu içinde estetize edilerek aktarılması, beddua gibi olumsuzluk bildiren bir yargının, şiir formunda sanatsal bir söyleyişle ifade edilmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir." Bu çerçevede ele alınan örneklerde Kilis manileri içerisinde 7 maninin dua ve beddua düşüncesini içerdiği tespit edilmiştir. Bunlardan 2'i dua, 5'i beddua niteliğindedir. M 111'de gelin almayla ilgili olan manide, itibarlı yerden gelin almanın verdiği memnuniyetle Allah'a şükredilmektedir. Nazarla da ilgili olan M 106 ve M 109'da, nazar eden kimselere beddua edilmektedir. M 110'da evlenme konusuyla da ilgili olarak kaynanalı bir eve gelin olma karşısındaki tutum ifade edilmiş ve "Allah nasip etmesin / Kaynanalı yerlere" şeklinde dua edilmiştir. Alınan örnekler şu şekildedir:

M 105

Kilis'im köşe köşe

İçinde kebab bişe

Bizi çekemeyenlerin

Evine bomba düşe (KK 2)

M 109

Sinide bellur şişe

Kaldırdık vurduk daşa

Geline göz edenin

Gözlerine boz düşe (Elmalı, 2012, 161)

M 106

Bulgur attım paklaya

Allah nazardan saklaya

Dostlar baka sevine

Düşmanlar baka çatlaya (Url 3)

M 110

Yağmur yağar yerlere

Su birikir göllere

Allah nasip etmesin

Kaynanalı yerlere (Url 3)

M 107
Yoğurt koydum dolaba
Bugün başım kalaba
Aha ben gidiyorum
Kilis kalsın haraba (KK 4)

M 111
Abuşağa'dan geçtik
Soğuk suyundan içtik
Şükür olsun Allah'a
Namlı yerden kız seçtik (KK 2)

M 108
Mektebin bacaları
Ders verir hocaları
Allah canımı alsın
İmtihan geceleri (KK 4)

Övgü-Yergi Manileri

Kilis manileri içerisinde övgü ve yergi nitelikli 26 örnek tespit edilmiştir. Bunlardan 21'i övgü, 5'i yergi mahiyetindedir. Övgü maniler içerisinde gelin ve damat övme manileri ile erkek çocuk övmeleri ön plandadır. Gelin övme konulu maniler aynı zamanda düğün manileridir. Manilerde bal, dondurma, bebek, kaymak, baklava ve keklik kullanılarak oluşturulan teşbihlerle gelin çeşitli bakımlardan övülmüştür (M 112, M 115, M 120, M 121, M 132, M 128). “Tandıra koyduk daşı / Üstüne koyduk aş / Oğlumuz çelenk gibi / Gelinin gözü şaşı” şeklindeki M 133, gelin yerme örneğidir. M 136 ve M 137’de mani söyleyen kişi, kendisine yüz vermeyen kızları eleştirmiştir. Örnek olarak alınan övgü ve yergi nitelikli Kilis manileri şu şekildedir:

M 112
Germece serdik şalı
Yerlere serdik halı
Biz bir gelin aldık
Sanki kovanda balı (KK 2)

M 125
Şahinbey’in köprüsü
Atlstandır örtüsü
Yarime kurban olsun
Şu Kilis’in hepsi (Url 2)

M 113
Dağda biter üzerlik
Başında yeşil terlik
Oğlum bir paşa olur
Bir orduya yeterik (KK 2)

M 126
İğne attım söğüde
Gelin kızlar öğüde
Ayşe de kurban olsun
Mehmet gibi yiğide (Url 2)

M 114
Afsun afsun abara
Güneş vura kabara
Bu yıl bu kadar oldu
Seneye de ne kala (KK 2)

M 127
Pazarda leymun²⁸ duzu
Dışlık vermez²⁹ el kızını
Sen kızını Kilis’ten al
Hem tadı var hem tuzu (Url 3)

M 115
Ay doğar elek kimi
Gün doğar melek kimi
Biz bir gelin aldık
Dondurma bebek kimi (KK 3)

M 128
İnce eğirdik ipliği
Mehemed’in köyneklığı³⁰
Mehemed’e bir kız aldık
Yeddi dağın keklığı (Url 3)

²⁸ Leymun: Limon.

²⁹ Dışlık vermek: Rahat bırakmak, tedirgin etmemek.

³⁰ Köynek: Gömlek.

M 116

Köşe başı sivri daş
Gelin ağlar gözü yaş
Bizim bir oğlumuz var
Burma bıyık kalem kaş (KK 6)

M 117

Güzelin tarifi var
Yiğidin şerefi var
Gelin nedecek eli
Koç gibi herifi var (KK 7)

M 118

Gül koydum gül tasına
Su koydum ortasına
Maşallah subhanallah
Beş oğlan babasına (KK 16)

M 119

Yüzük aldım halkalı
Üstü altın markalı
Damat beyi sorarsan
Hükümetten arkalı (KK 9)

M 120

Germece serdik şalı
Yerlere serdik halı
Eyle bir gelin aldık ki
Sanki Ravanda balı (KK 17)

M 121

Ay doğar elek gibi
Gün doğar melek gibi
Biz bir gelin aldık
Dondurma gaymak gibi (KK 18)

M 122

Oğlum gider oyuna
Ana kurban boyuna
Oğlum gibi gelmemiş
Şu Kilis'in soyuna (Elmalı 2012: 79)

M 123

Yerde Antep kilimi
Açtırmayın dilimi
Güveyi tıpkı paşa
Gelin paklava dilimi (Url 3)

M 129

Evlerinde kara daş
Gelin ağlar gözü yaş
Bizim bir oğlumuz var
Burma bıyık kalem kaş (Url 3)

M 130

Hapudu hapudu hapusunda
Döğme döğdük sokusunda
Böyle bir güzel oğlan
Kimin var kapısında (Url 4)

M 131

Önümüzde bal kaymak
Yaladık parmak parmak
Her kula nasip olmaz
Böyle oğlan doğurmak (Url 3)

M 132

Dağda fıstık ağacı
Geliyor iki bacı
Büyüğü şöyle böyle
Küçüğü ergen harcı (Url 3)

M 133

Tandıra koyduk daşı
Üstüne koyduk aşı
Oğlumuz çelenk gibi
Gelinin gözü şaşı (KK 18)

M 134

Divana serdim döşek
Angırır bizim eşek
Evimiz eskikmiş
Başıma kağor köçek (KK 20)

M 135

Bahçalarda bol kabak
Açılır tabak tabak
Yeni bir moda çıkmış
Kız oğlanla oynamak (Elmalı 2012 : 35)

M 136

Yazı yazıya benzer
Mazı mazıya benzer
Öpüş vermeyen kızlar
Uyuz tazıya benzer (Url 3)

M 124
Şu Antep'in düzündü
Kaldık tren tozunda
Her yerini beğendik
Özürü var gözünde (Elmalı, 2012, s. 87)

M 137
Ey mahralı mahralı³¹
Eli gümüş dahralı³²
Göynümü kıran kızlar
Ölmüş eşek çehrelî (Url 3)

Nazarla İlgili Maniler

Nazar çevresinde gelişen uygulamalar Türk kültüründe yaygın görülen halk inanışları içerisinde yer almaktadır. Nazarla ilgili uygulamalar konusunda Nilgün Çıblak (2004, s. 105) şu tespiti yapar: “Geçmişten günümüze varlığını sürdüren bu inanış, ülkemizin hemen her köşesinde günlük hayatın içerisinde ve bütün etkinliğiyle varlığını devam ettirmektedir. Bugün halk arasında, nazara karşı mavi boncuk, delikli taş, nal, yumurta kabuğu gibi çeşitli nazarlıklar kullanma, hocaya muska yazdırma, kurşun dökme vb. çeşitli pratikler yapılmaktadır.” Kilis manileri içerisinde nazar konulu 3 örnek tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi erkek çocuk, birisi gelinle ilgilidir. M 138 “Azara buzara / Öküz gitti bazara / Oğluma göz edenin / İki gözü kızara” şeklinde nazardan korunmak için yapılan kurşun dökme töreninde söylenen bir manidir. Yörede nazar için göz etmek ve göz değmesi deyimleri de kullanılmaktadır. Türk halk inanışları içerisinde nazardan korunma ve sağaltım amaçlı kullanılan unsurlardan birisi de üzerlik (Peganum harmala L.) bitkisidir. Üzerlik bitkisi süs eşyası yapılarak eve asmak ve tütsü yakmak için kullanılır.

Etrafa güzel koku yaymak veya nazar, sinir hastalıkları, sara ve benzeri gidermek veya bunlardan korunmak amacıyla gerçekleştirilen tütsü yakma işinde kullanılan en yaygın unsur üzerliktir. Nazara karşı çok sık kullanılan bir teknikte üzerlik tohumu ateşe atılır, dumanı nazar değmiş ya da nazardan korunmak istenen kimseye/kimselere koklatılır. Üzerlik nazara geldiğine inanılan insanların başının üzerinde çevrilerek ateşe atılır, kişi/kişilerin koklaması istenir. (Kırıcı vd. 2018, s. 7).

M 139’da nazardan ve kötü ruhlardan korunma yollarından birisi olan ateşe üzerlik atmaya gönderme yapılmıştır. “Ateşe attım üzerlik / Bozuldu düzen dirlik” (KK 2) şeklindeki ilk iki dizelerde üzerliğin, bozulan düzeni yerine getirmek için ateşe atıldığı böylece, nazarın engelleneceği ifade edilmiştir. Nazardan korunmak için üzerlik atma, “Gelinimiz çok güzel / Biraz üzerlik atın” (Elmalı, 2012: 160) şeklinde M 140’ta da ifade edilmiştir.

M 138
Azara buzara
Öküz gitti bazara
Oğluma göz edenin
İki gözü kızara (KK 2)

M 140
Bakın komşular bakın
Bundan bir hisse kapın
Gelinimiz çok güzel
Biraz üzerlik atın (Elmalı, 2012, s. 160)

M 139
Ateşe attım üzerlik
Bozuldu düzen dirlik
Oğluma göz değmesin
Taktıralım beşibirlik (KK 2)

Toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yaşam biçimleri içerisinde ortaya çıkan çeşitli duygu ve düşünce durumları kolektif belleğe kaydedilir. Sözlü kültür ortamında bu kayıt araçlarından birisi edebî metinlerdir. Savaşlar, göçler, doğal afetler ve toplumu etkileyen diğer acı olaylar ile sevinç ve mutluluğa sebep olan birtakım durumlar edebiyat metinlerine yansır. Bu bağlamda “sözlü edebiyat ürünlerinin toplumun tarihinin ve kültürel birikiminin birebir aktarım aracı olmamakla birlikte, toplumun tarih ve kültür haritasının tespitinde önemli rol

³¹ Mahra: Üzüm taşımak için kullanılan sandık.

³² Dahra/dahre: Budam ya da büyük şeyleri kesme amaçlı kullanılan yüzü enli büyük bıçak.

oynadığı söylenebilir.” (Çıfci, 2018, s. 341). Buna bağlı olarak halk şiiri içerisinde manilerin toplumun sosyo-kültürel hayatına dair önemli göstergeler alanlarından birisi olduğu söylenilebilir. Maniler, insanın fiziki ve sosyal çevresiyle kurduğu ilişki biçimini yansıtır. Ayrıca çevresel ve kültürel unsurlar manide anlam çatısını oluşturmak için kullanılır. Ertuğrul Karakuş (2012, s. 437) manilerin göstergeler boyutuyla ilgili şu tespiti yapmaktadır:

Halk, kendi yaşamını sürdürürken etkileşimde bulunduğu nesneleri ve doğa olaylarını ‘kendi yüklediği anlamlarla’ önce ortak hafızasına, ardından da diline ve kültürüne almıştır. Bunun en güzel örnekleri mânilerde görülür. Mânilerin büyük bir çoğunluğu ‘ayrılık, hasret, aşk’ başta olmak üzere pek çok kavramı daha etkili bir şekilde ifade etmek için göstergelerden yararlanır. Bu göstergeler, halk bilincinde yüzyıllar boyunca yer etmiştir.

Maninin çevresel ve kültürel göstergelerle oluşturulması, ona bellek aktarımı işlevi de yüklemiştir. Maninin en eski edebî metinlerden birisi olmasına rağmen varlığını yaygın olarak sürdürmesini maninin üstlendiği işlevlere bağlayan İlhan Başgöz’e (1999, s. 225) göre; “Maniler, törenlerde, eğlencelerde, inanışların ve adetlerin arasında, sevişme ve haberleşme gibi insan münasebetlerinde vazifeler yüklenmiştir.” Manin halk hayatının her cephesinde yoğun olarak varlık göstermesi ve her konuyla ilgili olarak söyleniyor olması edebî değer bakımından geri plana atılmasına neden olmuştur. Ancak mani, “bir temayı coşkuyla dile getirmesi” (Erol, 2019, s. 63) bakımından sanat değeri taşımaktadır. Maninin bu özelliği yalnızca sözlü kültür ortamında değil yazılı ve elektronik kültür ortamında da oluşturulan yeni metinler içerisinde yer almasını sağlamıştır. Kısa ve estetik bir duygu-düşünce aracı olarak mani, televizyon fimlerinde de kendisine geniş yer bulmuştur (Özcan, Dinç 2018, 125).

Bu çerçevede sözlü, yazılı ve elektronik kaynaklardan derlenen Kilis manilerinin, yörenin çevresel, mekânsal ve kültürel özelliklerini yansıtacak göstergeler taşıdığı tespit edilmiştir. Manilerde toplumsal hafıza alanındaki çeşitli yer adları, türbe ve ziyaret yerleri, mahalle isimleri, törenler, gelenekler, mutfak kültürü unsurları, çeşitli araç gereç ve yöresel kelimeler olduğu görülmüştür. Yöre insanı, maniler aracılığıyla duygu ve düşüncelerini ifade ederken dış dünyaya ait unsurları araç olarak kullanmıştır.

Sonuç

Türk halk edebiyatının en eski ve yaygın örneklerinden birisi olan mani, yapılan akademik çalışmalarda çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Mani kelimesinin kökeniyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte, Arapça kökene dayandığı veya Türkçe –man ekinde türetilmiş olabileceği görüşleri ön plana çıkmıştır. Türk halk edebiyatı dairesindeki tür-şekil tartışmaları içerisinde maninin kendine özgü uyak, ezgi ve anlam bakımından müstakil dördlük esasına dayalı bir tür ve şekil olduğu görüşü yaygındır. Bu çerçevede mani tarzı manzumelerin halk edebiyatının farklı türleri içerisinde metinlerin anlamını pekiştirmek için kullanıldığını görmek mümkündür.

Sözlü ortam yaratıcılığına dayanan mani, diğer sözlü edebiyat metinleri gibi, bir toplumsal bellek kayıt ve aktarım aracıdır. Bu bağlamda manideki çevresel ve kültürel göstergeler, ait olduğu yörenin sosyo-kültürel yapısına dair önemli veriler ortaya koyar. İnsan duygu ve düşünce durumunu dahil olduğu kültürel ve fizikî çevreye ait unsurları kullanarak anlatır. Bu bakımdan maninin kültürel ve sanatsal değeri yüksektir.

Çalışmada ele alınan Kilis manileri konularına göre tasnif edilmiş buradan hareketle Kilis halk kültürüne dair çözümlenmeler yapılmıştır. Maniyle ilgili yapılmış olan genel konu tasnifi, Kilis manilerinin konuları dikkate alınarak derlenen örneklerle uyarlanmıştır. Sözlü kültür ortam yaratıcılığına dayanan maninin toplumsal bellek taşıyıcısı olduğu görülmüştür. Kilis manileri, Kilis halk kültürüne dair zengin bir bilgi alanı oluşturmaktadır. Geleneksel kültürel yaşamın yansıma biçimlerinden olan Kilis manilerinde aşk/sevda ile hayatın geçiş törenlerinden olan evlilik temalarının ön plana çıktığı görülmüştür. Ayrıca gelin-kaynana, şehir,

bayram, iş, askerlik, öğüt, yemek, felek, dua-beddua, özgü ve yergi, nazar derlenen Kilis manilerin deki diğer konular olarak tespit edilmiştir. Kilis kent imgelerinin manilerde ön plana çıktığı anlaşılmıştır. Kilis manilerinde gerçekçi bir mekân algısı vardır. Buna bağlı olarak yöreye ait çeşitli yer adları, türbe ve ziyaretler, mahalle ve mimarî yapıların manilerde anlamsal derinliği sağlayan unsurlar olarak kullanıldığı görülmüştür. Kilis ağzı özelliği taşıyan manilerin, çalışmaya alınan örnekler arasında az olduğu tespit edilen bir diğer husustur. Bu bağlamda Kilis manilerinin toplumsal bellek alanlarından birisi olduğu, Kilis'in çevresel ve kültürel unsurlarını yansıttığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Yazılı kaynaklar

- Aktulum, K., (2014). Folklorik imgelem. *Millî Folklor*, 101, 277-290.
- Artun, E., (2007). Türk halk kültüründe mani söyleme geleneği, manilerin iletişim boyutu ve işlevselliği. Ş. T. Kaptan (Haz.), *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 6-8 Kasım 2006 (21-31. ss.). Fethiye.
- Assmann, J., (2015). *Kültürel bellek*. (A. Tekin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Atalay, B., (1985). *Divanü lügati't-Türk tercümesi I*. Ankara: TDK.
- Atik, M., (2011). *Kilis kültüründen bir bekke*. Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayını.
- Başgöz İ., (1986). *Manilerimiz, folklor yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları. s. 225-229.
- Başgöz, İ., (1986). *Manilerimizin başlıca temleri, folklor yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 230-241.
- Bilge, K. R., (2001) *Maniler*. A. Çatıkkaş (Haz.), İstanbul: MEB.
- Boratav, P. N., (1995). *Türk halkbilimi 1, 100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çevik, M., (2015a). Bedduanın estetik ifadesi: mânilerde kargışlar. *Türkbilig*, 30, 1-21.
- Çevik, M., (2015b) Toplumsal bellek bağlamında Kıbrıs Türk manilerindeki ideolojik-politik yansımalar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 8 (15), 91-117.
- Çıblak, N., (2004). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. *TÜBAR*, 15, 103-125.
- Çıfci, E., (2018). Türk evlilik âdet ve inanışlarının manilerdeki yansımaları. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, 325-343.
- Çobanoğlu, Ö., (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö., (2007). Türk halk kültüründe mani tipi iletişim biçimi ve sosyo-kültürel işlevleri. Ş. T. Kaptan (Haz.), *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 6-8 Kasım 2006 (ss. 69-76.). Fethiye.
- Demir, N., (2013). *Türk manileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dilçin, C., (2005). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: TDK.
- Dinler, C., (2015). Kars yöresine ait manilerden hareketle manilerin psikanalitik yaklaşımla çözümlenmesi üzerine bir deneme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3 (6),127-131.
- Dizdaroğlu, H., (1969). Halk şiirinde türler. *Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dundes, A., (1998). "Halk kimdir? (Who are the folk?)". (M. Ekici, Çev.) *Millî Folklor*, 31, 139-157.
- Duymaz, A., (2007). Türk halk anlatılarında mani tarzı şiirlerin kullanımı üzerine. Ş. T. Kaptan (Haz.), *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 6-8 Kasım 2006, Fethiye, ss. 82-89

- Elçin, Ş., (1990). *Türkiye Türkçesinde maniler*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Elmalı, A., (2012). *Kilis 'te anonim edebiyat örnekleri ve maniler*. Kilis: Kilis Belediyesi Kültür Yayınları.
- Emeksiz A., (2003). *İstanbul manileri*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erol, M., (2019). Manilerin sanat değeri üzerine. 3. *Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu, Sempozyum Özet Kitapçığı*. 4-5-6- Nisan 2019. Gaziantep: Asos Yayınları.
- Ersoy, R., (2012). Halk bilimi çalışmalarının gelişimine paralel olarak “alan araştırması” kavramını yeniden düşünmek. *Millî Folklor*, 24 (94), ss. 5-13.
- Gökşen, C. ve Burcak, A. O., (2020). Kilis halk kültüründe zeytin. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9 (1), ss. 205-224.
- Gözaydın, N., (1989). Anonim halk şiiri üzerine. *Türk Dili*, 7 (445-450), 1-104.
- İspirli, S. A., (2004). Atasözlerimiz, deyimlerimiz ve manilerimizde gelin kaynana ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (9), ss. 19-33.
- Kadri K. (Kadri Timurtaş), (1932). *Kilis tarihi*. (O. Vehbi, Neşreden). İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Karakuş, E. (2012). Anadolu ve Balkan manilerine gösterge bilimi açısından bir bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (2), ss. 425-439.
- Kaya, D., (1999). *Anonim Türk halk şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırıcı, S., Kayıra-Demirci, S. Tokuz, G. (2018). Doğu Akdeniz Bölgesinde Üzerlik (Peganum Harmala L.) Bitkisinin Tütsü Olarak Kullanımı. *Lokman Hekim Dergisi*, 2018; 8 (1): 01-12.
- Köksel, B., (2019). Türk sözlü şiir sanatında kadın yaratıcılığının arketipleri. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, Bildiri Kitabı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını, ss. 273-282.
- Köprülü, M. F., (1960). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Küçükbasmacı, G., (2016). Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına gecelerinden mezuniyet kınalarına. *Millî Folklor*, 28 (112), 73-94.
- Mirzaoğlu, G., (2007). Mani ve kadın. Ş. T. Kaptan (Haz.), *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 6-8 Kasım 2006 (133-139. ss.). Fethiye.
- Oğuz, M. Ö., (2001). *Halk şiirinde tür, şekil ve makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., (2007). Folklor ve kültürel mekân. *Millî Folklor*, 19 (76), ss. 30-32.
- Ong, W. J., (2013). *Sözlü ve yazılı kültür, sözün teknolojileşmesi*. (S. P. Banon, Çev.), İstanbul: Metis.
- Önal, M. N., (2007). Muğla manilerinde günlük yaşam. *IV. Uluslararası Türk Medeniyetinde Sözlü Kültür Geleneği Sempozyum Bildirileri “Maniler”*, Fethiye: ss. 369-388.
- Özcan D. ve Dinç, M., (2018). Kemal Sunal filmlerinde mani icrası. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11 (22), 117-126.
- Reyhanoğlu, G. Yavuz, M., (2020). İşlevsel bakış açısıyla Kilis'te dam kültürü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13 (31), ss. 1118-1140.
- Şenocak, E., (2007). Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri. *Millî Folklor*, 19 (76), ss. 164-172.
- Şimşek, E., (1997). Mani şeklindeki şiirlerle teşekkül eden halk hikâyeleri var mıdır?. *Millî Folklor*, 5 (33), ss. 36-41.
- Türkçe Sözlük. (2011). TDK. Ankara.
- Yakıcı, A., (2015). Burdur'dan derlenen mani metinlerinde ilin sosyokültürel yapısına dair bazı tespitler. (Ed. Ş. K. Nas), *I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt I. Burdur*, ss. 33-43.

Kaynak Kişiler

Not: Kilis merkezden yapılan mani derlemelerinin bir kısmı, hazırladığımız derleme planı ve sorularına uygun olarak Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri Sevda Mercan ve Sevim Karakuş tarafından yapılmıştır.

KK 1 Abdurahman Gözükızıl, 1939, orta okul, emekli tahsildar, Kilis. (13.05.2014)

KK 2 Mehmet Bekler, 1963, ilk okul, esnaf, Kilis (13.05.2014)

KK 3 Kadir Gözükızıl, 1979, ilköğretim, yerel sanatçı, Kilis (13.05.2014)

KK 4 Raife Mercan, 1941, okur-yazar değil, ev hanımı, Kilis (13.05.2014)

KK 5: Ayşegül Karakuş, 1991, Ortaöğretim, Kuaför, Kilis (20.05.2019)

KK 6: Dilek Özmaya, 1968, İlköğretim, Terzi, Kilis (20.05.2019)

KK 7: Müzeyyen Örs, 1998, İlköğretim, Satış Elemanı, Kilis (20.05.2019)

KK 8: Gürcü Şanlı, 1972, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (20.05.2019)

KK 9: Meryem Örs, 1977, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (03.06.2019)

KK 10: Pınar Bekereci, 1988, Ortaöğretim, Ev Hanımı, Kilis (03.06.2019)

KK 11: Sevim Şanlı, 1991, Ortaöğretim, Personel Şefi, Kilis (03.06.2019)

KK 12: Ayşe Kaya, 1981, İlköğretim, Bakıcı, Kilis (15.06.2019)

KK 13: Dursun Karakuş, 1973, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (15.06.2019)

KK 14: Emine Kaşıkçı, 1967, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (15.06.2019)

KK 15: Dursun Gürsel, 1978, İlköğretim, Ev Hanımı, Gaziantep (15.06.2019)

KK 16: Firdevs Saygılı, 1976, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (15.06.2019)

KK 17: Fidan Karakuş, 1963, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (15.06.2019)

KK 18: Meryem Gezer, 1975, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (15.06.2019)

KK 19: Ayşe Açıkel, 1984, İlköğretim, Ev Hanımı, Kilis (15.06.2019)

KK 20: Kifayet Karadaş, 1993, Lisans, Sekreter, Kilis (18.06.2019)

KK 21: Özlem Karakuş, 1986, Ortaöğretim, Sekreter, Kilis (18.06.2019)

Elektronik kaynaklar

URL1:<https://edebiyatvesanatakademisi.com/siirler/detay/kilis-manileri/45384>

(E.T:16.11.2020) URL 2: <https://kilis.ktb.gov.tr/TR-61750/maniler-ve-taslamalar.html>
(E.T:16.11.2020)

URL 3: <http://kentgazetesi.biz/manilerimiz-ve-kilis-manileri/> (E. T: 16.11.2020)

URL 4: <https://www.oocities.org/ugur37/kilistemaniler.htm> (E.T:16.11.2020)

URL 5: <https://www.kilishududeli.com/kuru-kastel-akiyor/> (E. T: 03.01.2021)

URL 6: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kilis/gezilecekyer/surahbil-bin-hasene-sor-habil-haseneturbe-ve-zaviyesi> (E. T. 05.01.2021)

URL 7: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kilis/gezilecekyer/seyh-muhammed-bedevis-turbesi> (E. T: 05.01.2021)